

ภาพชีวิต สถานการณ์ทางสังคมและสาธารณสุขของแรงงานก่อสร้างไทย (พ.ศ.2537-38 และ 2540)

เรียบเรียงโดย รศ.ดร.ศิริพร จิรวัดน์กุล

ในฉบับ

- ◆ ภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้างไทย
- ◆ แรงงานก่อสร้างใช้ชีวิตและทำงานในสิ่งแวดล้อมอย่างไร
- ◆ แรงงานก่อสร้างชาย หญิง : การแบ่งงาน รายได้ และแรงงานสัมพันธ์
- ◆ พฤติกรรมเสี่ยง และปัญหาสุขภาพ
- ◆ เมื่อมีปัญหาสุขภาพทำอย่างไร

บทนำ

■ สถานการณ์สังคมของแรงงานก่อสร้างอยู่ในวงจรแห่งความชั่วร้าย คือ ด้อยโอกาส ด้อยการศึกษา ไร้ฝีมือ ค่าแรงต่ำ ยากจน

■ คนงานก่อสร้างอยู่ในบริบทของการไร้ฝีมือ ไม่ต่อเนื่อง ไร้ความมั่นคง และไร้องค์กรหนุนหลัง

■ ความปลอดภัยในการทำงานเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญที่สุดที่เป็นเหตุให้คนงานก่อสร้างเจ็บป่วย บาดเจ็บ พิการ และเสียชีวิต

■ ปัญหาดังคม และสาธารณสุขของคนงานก่อสร้างมีผลมาจากการขาดสำนึกทางสังคม การขาดพลังอำนาจของคนงาน ความอ่อนแอในการใช้กฎหมายคุ้มครองคนงาน และปัญหาด้านแรงงานสัมพันธ์ ข้อเสนอแนะเพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าวเน้นที่การจัดการให้สังคมไทยเป็นสังคมที่รับผิดชอบ และการแข่งขันได้ในประชาคมโลก

จากการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบของการศึกษาเชิงปรากฏการณ์ (Phenomenological study) ใน 6 จังหวัดที่มีการ

ก่อสร้างจำนวนมาก คือ กรุงเทพมหานคร ชลบุรี เชียงใหม่ ขอนแก่น ภูเก็ต และสงขลา ในระหว่างปี พ.ศ.2537 - 38 และกลางปี พ.ศ.2540 ผลของการเก็บข้อมูลโดยการสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม กับคนงานก่อสร้าง ผู้รับเหมา ผู้คุมงาน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง นำมาวิเคราะห์เนื้อหาได้คำตอบที่เป็นภาพสะท้อนถึงวิถีชีวิต สถานการณ์ทางสังคม และสาธารณสุขของคนงานก่อสร้างในช่วงเวลาดังกล่าว ดังนี้

ภาพชีวิตของคนงานก่อสร้างเริ่มด้วยคำถามว่า คนงานก่อสร้างเป็นใคร มาจากไหน และเข้ามาเป็นคนงานก่อสร้างได้อย่างไร

จากการสำรวจทั่วไปพบว่า ร้อยละ 78 ของคนงานก่อสร้างมีอาชีพเดิมเป็นเกษตรกร และร้อยละ 75 เป็นชาวเหนือ และชาวอีสาน (วิระศักดิ์, 2539) มีทั้งเพศชาย และหญิง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในวัยฉกรรจ์ การศึกษาระดับประถมศึกษา และเป็นลูกจ้างรายวันสรุปได้ว่ากลุ่มคนที่เข้าสู่อาชีพคนงานก่อสร้าง และวิธีการเข้าสู่อาชีพเป็นดังนี้

1. กลุ่มคนที่เข้าสู่อาชีพคนงานก่อสร้าง
  - 1.1 กลุ่มที่หมุนเวียนเคลื่อนย้าย

เกี่ยวกับผู้เขียน

รศ.ดร.ศิริพร จิรวัดน์กุล : การศึกษา ศาสตราจารย์บัณฑิต (การพยาบาลจิตเวช) ศาสตราจารย์บัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาเอกทาง Medical Anthropology จาก The University of Queensland, Australia ปีพ.ศ.2535 ปัจจุบัน - รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาการพยาบาลจิตเวชศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น **สถานที่ติดต่อ** คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โทรศัพท์ (043) 237606 โทรสาร (043) 237606, 348301 E-mail : siripom@kku.kku.ac.th

จากการเป็นเกษตรกรในชนบทในฤดูเพาะปลูก เก็บเกี่ยว มาเป็นคณงานก่อสร้างในช่วงฤดูอื่น ๆ และจะหมุนเวียนกลับเข้าสู่การเกษตรอีกครั้งตามฤดูกาล

1.2 กลุ่มคนที่เคยเป็นเกษตรกรแต่เลิกไปเนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ แล้วมาทำงานก่อสร้างอย่างเดียว

1.3 กลุ่มคนที่ไม่เคยทำงานในไร่นามาก่อน เมื่อเรียนจบประถมศึกษาบ้างก็เข้าเป็นคณงานก่อสร้างเลย บ้างก็เคยทำงานอื่น ๆ มาก่อน เช่น ทำงานบ้าน เลี้ยงเด็ก ชายของหน้าร้าน เสิร์ฟอาหาร ชนของ ลงของ เป็นต้น คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นหลัง ๆ ที่รุ่นพ่อ-แม่ ไม่มีที่นาอีกแล้ว หรือ พ่อ-แม่ทำนาเช่า หรือเป็นแรงงานส่วนเกิน จากภาคเกษตร

1.4 กลุ่มคนที่เคยเป็นเกษตรกรแล้วหันเหไปประกอบอาชีพอื่น แต่พบปัญหา เช่น ไปเป็นช่างเจียรระโนพลอยซึ่งต้องใช้สายตามาก ในที่สุดก็มีปัญหาเรื่องสายตาจนทำงานไม่ได้ จึงหันมาเป็นคณงานก่อสร้าง

1.5 กลุ่มคนต่างชาติดิที่ไม่มิจงานทำในถิ่นฐานของตน

2. วิธีการเข้าสู่อาชีพ

คนทั้ง 5 กลุ่มดังกล่าวได้เข้าสู่เส้นทางสายก่อสร้างด้วยวิธีหนึ่งวิธีใดใน 5 วิธีต่อไปนี้

วิธีที่ 1 เพื่อน เพื่อนบ้าน ญาติ พี่น้อง แนะนำชักชวน

วิธีที่ 2 เจ้าแก่ ผู้รับเหมา ผู้รับช่วงงาน เข้าไปในหมู่บ้าน

วิธีที่ 3 เติหางานเอง

วิธีที่ 4 คนขับรถรับ-ส่งคณงานทำหน้าที่เป็นนายหน้าหาคนเข้าทำงาน

วิธีที่ 5 นายหน้าที่มีอาชีพจัดหาคณงานป้อนบริษัทโดยตรง และได้รับค่าตอบแทนจากบริษัท

ตารางที่ 1 การแบ่งงานในอุตสาหกรรมก่อสร้าง

ประเภทงาน	ความเห็นของกลุ่มคณงานชายและหญิงร่วมกัน	หญิงหรือชายที่ทำงานประเภทนั้น
1. งานเก็บขยะ/เก็บกวาด	เบา, ง่าย	หญิง
2. ขนทราย, หิน, ดิน ไม้และอื่น	ปานกลาง	หญิงส่วนใหญ่, ชาย
3. ผลมปูน	ปานกลาง	หญิงส่วนใหญ่, ชาย
4. หิ้วปูน/ส่งปูน	ปานกลาง	หญิงส่วนใหญ่, ชาย
5. เทปูนลงแบบ	ปานกลาง	หญิงส่วนใหญ่, ชาย
6. ตัดเหล็ก (ใช้เครื่องมือ)	ปานกลาง	หญิงส่วนใหญ่, ชาย
7. ตัดเหล็ก	ปานกลาง	หญิงส่วนใหญ่, ชาย
8. มัดเหล็ก	ปานกลาง	หญิงส่วนใหญ่, ชาย
9. โบกปูน	ปานกลาง	ชาย, หญิงบางคน
10. ก่ออิฐ	ปานกลาง	ชาย, หญิงบางคน
11. ตีแบบ	ปานกลาง	ชาย
12. ตีผัง	ปานกลาง	ชาย
13. ทำนั่งร้าน/ป็นนั่งร้าน	ปานกลาง	ชาย
14. แบกปูน	หนัก	ชาย, หญิง 2 คนต่อถุง
15. ขุดหลุมลงเสา	หนัก	ชาย, หญิงบางคน
16. ปูกระเบื้อง	ทักษะพิเศษ	ชาย, หญิงบางคน
17. มุงหลังคา	ทักษะพิเศษ	ชาย
18. ช่างประปา	ทักษะพิเศษ	ชาย
19. ช่างทาสี	ทักษะพิเศษ	ชาย
20. ช่างไม้	ทักษะพิเศษ	ชาย
21. ช่างเชื่อม	ทักษะพิเศษ	ชาย

ที่มา : อัญชลี และณัฐยา, 2539 หน้า 38

คณงานก่อสร้างใช้ชีวิต และ ทำงานในสิ่งแวดล้อมอย่างไร

ชุมชนก่อสร้างโดยทั่วไปแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นบริเวณก่อสร้าง ส่วนที่เป็นสำนักงานติดต่อธุรการต่าง ๆ ซึ่งมักจะอยู่รวมกับสถานที่เก็บวัสดุอุปกรณ์สำคัญ ๆ ของการก่อสร้างและส่วนสุดท้ายคือส่วนที่พักคณงาน

คณงานก่อสร้างที่ใช้ชีวิตในสิ่งแวดล้อมของชุมชนก่อสร้าง แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่ใช้ชีวิตกิจวัตรประจำวัน 24 ชั่วโมงในชุมชนก่อสร้าง กลุ่มนี้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สร้างขึ้นอย่างไม่ถาวร อยู่กันอย่างแออัด มีขยะ ของเสีย น้ำเน่าอยู่รอบตัว คนกลุ่มนี้แม้จะไม่พึงพอใจในที่อยู่ แต่ก็พออยู่ได้เนื่องจาก

“มันไม่ใช่บ้าน” ขอให้มิจงานมีรายได้ พวกเขายินดีอดทน

2. กลุ่มที่ใช้ชีวิตในการงานประมาณวันละ 12 ชั่วโมงในสถานก่อสร้าง อีก 2-3 ชั่วโมงบนผิวจราจร และ 9-10 ชั่วโมงที่บ้านในชนบท คณงานกลุ่มนี้บอกว่ามีความสุขที่ได้อยู่กับบ้านในสภาพแวดล้อมที่คุ้นเคย ไม่ต้องจากพ่อ แม่ สามี ภรรยา หรือลูก ๆ ใน 24 ชั่วโมง ยังได้มีโอกาสพบกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติชนบทซึ่งถึงแม้จะไม่สะดวกสบายเท่าใดนักแต่ก็ยังดีกว่าสิ่งแวดล้อมในแคมป์

3. กลุ่มที่ใช้ชีวิตในการงานวันละ 12 ชั่วโมงในสถานที่ก่อสร้าง อีก 1-2 ชั่วโมงบนผิวจราจร และ 10-11 ชั่วโมงในที่พักในชุมชนแออัด สิ่งแวดล้อมใน

ชีวิตของคนกลุ่มที่ 1 กับกลุ่มที่ 3 นี้ คล้ายกันบ้างในแง่มุมมองที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมไม่ดี และรู้สึกไม่พึงพอใจ แต่สิ่งแวดล้อมในชุมชนแออัดจะขาดความอบอุ่นเชิงเครือญาติมากกว่าคนงานที่อยู่ในแคมป์ ซึ่งมักจะอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ ตามสายสัมพันธ์เครือญาติ คนรู้จัก หรือคน “บ้าน” เดียวกัน

คนงานก่อสร้างชาย หญิง : การแบ่งงาน รายได้ และ แรงงานสัมพันธ์

คนงานก่อสร้างยืนยันตรงกันในทุกสถานที่ก่อสร้างที่ศึกษาว่า แม้จะไม่มี การแบ่งอย่างเป็นทางการว่างานอะไร สำหรับคนงานหญิง และงานอะไรสำหรับคนงานชาย แต่ก็ถือปฏิบัติเป็นประเพณีว่า งานอะไรที่จัดว่า “เบา” เป็นงานสำหรับคนงานหญิง และงานอะไรที่จัดว่า “หนัก” และใช้ “ฝีมือ” เป็นงานชาย ส่วนงานที่ไม่หนักไม่เบาถือว่า “ปานกลาง” คนงานทั้งหญิงทั้งชายทำได้ด้วยกัน ดังตัวอย่างสรุปการแบ่งงานในตารางที่ 1

ค่าจ้างของคนงานหญิงต่ำกว่าคนงานชาย แม้จะมีภาระหน้าที่อย่างเดียวกัน ความแตกต่างของอัตราค่าจ้างจะประมาณ 5-20 บาท ต่อวัน เช่น หญิง 75-80 บาท ชายประมาณ 90-95 บาท ในการทำงานเป็นกรรมกรผสมปูน

หรือแม้แต่เป็นช่าง คนงานหญิงที่เป็นช่างปูนได้ค่าจ้าง 100 บาท แต่ชายจะได้ 130-145 บาท

เรื่องการจ่าย และการรับเงินค่าแรงนั้นพบจากการศึกษาในทุกสถานก่อสร้างว่ามีระบบเดียวกัน กล่าวคือบริษัทก่อสร้าง หรือผู้รับเหมาจะจ่ายเงินค่าแรงเป็นงวด ๆ ละ 15 วัน หรือที่เรียกว่าเป็น “วิก” ซึ่งมาจากคำว่า week ในภาษาอังกฤษ แต่คนงานจะได้รับเงินค่าแรงหลังจากตัดวิกแล้ว 2-5 วัน แล้วแต่ว่าบริษัทจะยุ่งมากขนาดไหน หรือมีปัญหาการเงินมากน้อยเพียงใด แต่ถ้าเป็นโอกาสเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา วันปีใหม่ บริษัทมักจะตัดเงินวิกเร็วกว่าปกติคือประมาณ 1-2 วัน จึงเห็นได้ว่า การจ่ายค่าแรงแก่คนงานมีกำหนดไม่ค่อยแน่นอน ทำให้เกิดปัญหาการใช้จ่ายเงินแก่คนงาน คนงานไม่สามารถส่งเงินกลับบ้านตามกำหนดที่แน่นอนได้ นอกจากนั้น ค่ากินอยู่ในชีวิตประจำวันที่ต้องใช้ต้องจ่ายทุกวันก็ไม่แน่นอนไปด้วย เงินมักหมดก่อนวันเงินวิกออกเสมอ ทำให้คนงานต้องซื้อเชื้ออาหารและสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันจากร้านค้าด้วยราคาเงินเชื่อซึ่งมักจะราคาสูงกว่าปกติ ทำให้คนงานซื้อของแพงโดยภาวะจ่ายอม

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าคนงานก่อสร้างที่ร่วมงานในงานวิจัยเรื่องนี้ส่วนใหญ่ คือ ลูกจ้างรายวันที่ทำงานโดยไม่มีสัญญาจ้าง มีเพียงข้อตกลงด้วยวาจากับหัวหน้าคนงานเท่านั้นว่าทำงานอะไร ค่าแรงวันละเท่าใด และจะจ่ายเมื่อใด ดังนั้น เมื่อมีปัญหาว่าไม่ได้รับค่าแรงตามที่ตกลงกันได้ หรือไม่ได้รับค่าแรงก็ยากที่จะร้องเรียน ประกอบกับความไม่รู้กฎหมายแรงงาน หรือรู้บ้าง ซึ่งข้อมูลจากการสำรวจยืนยันได้ว่า คนงานก่อสร้างจำนวนมากรับรู้ว่าตนเองไม่รู้เรื่องสิทธิของผู้ใช้แรงงานตามกฎหมาย โดยเฉพาะคนงานก่อสร้างหญิงมีจำนวนที่บอกว่ารู้น้อยกว่าชายมาก ดังปรากฏในตารางที่ 2

คนงานก่อสร้างมีพฤติกรรมทั้งที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน และพฤติกรรมเฉพาะเพศที่เสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสุขภาพคล้ายคลึงกันในสถานที่ศึกษา ส่วนที่แตกต่างก็มีบ้าง ซึ่งความแตกต่างมักจะสัมพันธ์กับพื้นที่ที่คนงานทำงาน พฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ มีดังนี้

1. พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน / ความเป็นอยู่

- 1.1 ไม่เข้มงวดในการใช้อุปกรณ์ป้องกันภัยให้ตนเอง
- 1.2 ใช้อาหารกระตุ้นเพื่อการทำงานนอกเวลาได้นาน ๆ
- 1.3 ต้องการเพิ่มรายได้ จึงทำงานมากเกินไป พักผ่อนไม่เพียงพอ
- 1.4 ใช้จ่ายกับขวดเป็นประจำ และไม่ถูกวิธี เพื่อคลายความปวดเมื่อย
- 1.5 ซื้ออาหารที่ไม่แน่ใจว่าสะอาดเพียงพอรับประทานเป็นประจำ
- 1.6 พักอาศัยในที่ที่ไม่ถูกสุขลักษณะ
- 1.7 เดินทางด้วยยานพาหนะ ที่ไม่ปลอดภัย
- 1.8 เครียดจากความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิต

ตารางที่ 2 ร้อยละของคนงานที่ประเมินว่ามีความรู้เรื่องสิทธิของผู้ใช้แรงงาน ตามกฎหมายจำแนกตามขนาดสถานก่อสร้าง

เรื่อง	ขนาดเล็ก		ขนาดใหญ่	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
รู้สิทธิตามกฎหมาย	16.5	9.2	19.8	15.4
รู้เรื่องการประกันสังคม	18.3	11.1	28.6	23.4
รู้เรื่องค่าแรงขั้นต่ำ	28.0	17.0	30.2	19.2
นายจ้างปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน	37.0	38.7	29.3	25.5

ที่มา : วีระศักดิ์, 2539.

2. พฤติกรรมเสี่ยงเฉพาะคนงานก่อสร้างชาย

นอกเหนือไปจากการทำงานก่อสร้างที่คนงานชายมักต้องทำงานในที่สูงนอกอาคารโดยไม่ใช้เข็มขัดนิรภัย ทำให้มีโอกาสตกจากที่สูงบ่อย คนงานก่อสร้างชายมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสุขภาพ เนื่องจากพฤติกรรมสังคม และพฤติกรรมทางเพศหลายประการ ดังนี้

- 2.1 การดื่มสุรา
- 2.2 การเที่ยวหญิงบริการ
- 2.3 การเล่นการพนัน

3. พฤติกรรมเสี่ยงเฉพาะคนงานก่อสร้างหญิง

สำหรับคนงานหญิงจะบอกเล่าถึงอาการผิดปกติที่เกิดขึ้นกับร่างกายบางส่วนว่า มาจากการทำงานแบกหามสิ่งของที่มีน้ำหนัก เช่น อาการเจ็บปวดบริเวณท้องน้อย มดลูก ปัญหาประจำเดือนมาไม่ปกติ เจ็บปวดบริเวณหน้าอก ทั้งนี้ได้ให้เหตุผลว่าถ้ายกของหนักจะทำให้รู้สึกปวดเกร็งบริเวณหน้าอก ท้องน้อย เป็นประจำ

โดยทั่วไปแล้วงานก่อสร้างที่คนงานหญิงได้รับมอบหมายจะมีอันตรายน้อยกว่าชาย ดังนั้นพฤติกรรมเสี่ยงเฉพาะเพศนี้ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ

ความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิตนอกการก่อสร้าง อาทิ การร่วมเพศโดยไม่ใช้ถุงยางอนามัยทำให้มีโอกาสเป็นโรคติดต่อจากการมีเพศสัมพันธ์กับสามีที่เคยเที่ยวหญิงบริการ การไม่ได้ฝากครรภ์เนื่องจากต้องย้ายสถานที่ทำงานตามการก่อสร้าง และความไม่คุ้นเคยที่จะไปใช้บริการในท้องที่ที่ไม่ใช่บ้านตนเอง ทำให้ไม่ได้รับวัคซีนที่จำเป็น และไม่ได้ตรวจสุขภาพเพื่อป้องกันอันตรายจากการตั้งครรภ์ และการคลอดเป็นต้น

เมื่อมีปัญหาสุขภาพทำอย่างไร

ปัญหาสุขภาพที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมในสภาพการทำงาน และสิ่งแวดล้อมในที่พักอาศัย พฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ นำมาซึ่งปัญหาสุขภาพนานาประการ แม้ว่าข้อมูลจากการสำรวจจะชี้ว่าการเจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ ของคนงานก่อสร้างไม่มีแบบแผนที่ผิดปกติไปจากคนทั่วไป แต่พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานทำให้คนงานก่อสร้างเจ็บป่วย พิกุล และเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุจากงานมากกว่าคนในอาชีพอื่น ๆ

เมื่อเกิดอุบัติเหตุจากการทำงาน ถ้าเป็นบาดแผลเล็กน้อย ก็ช่วยเหลือ

ตัวเองด้วยการทายาทำแผล แต่ถ้าเป็นบาดแผลรุนแรงต้องเย็บหรือผ่าตัด

หัวหน้าคนงานจะพาส่งโรงพยาบาลทันที สำหรับกรณีการเจ็บป่วยทั่วไปที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการทำงาน เช่น เป็นไข้ ปวดท้อง ท้องเดิน และอุบัติเหตุอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เกิดจากอุบัติเหตุจากการทำงาน คนงานจะให้การตัดสินใจตามอาการที่เกิดขึ้น ถ้าเจ็บป่วยเล็กน้อยอาการไม่มากนัก การเลือกรักษาพยาบาล มีตั้งแต่ รอดูอาการต่อไปยังไม่รักษา แต่ดูแลสุขภาพด้วยตนเอง เมื่ออาการไม่ดีขึ้นจะเริ่มแสวงหาวิธีการรักษาอาการที่เกิดขึ้น เริ่มด้วยการไปซื้อยาตามร้านขายยามากินลองดูผลการรักษาว่าเป็นอย่างไร ถ้ารอดูอาการแล้วประมาณ 3 วัน อาการกลับทรุดหนักลงไปอีก ก็เข้ารับการรักษาพยาบาล ซึ่งส่วนใหญ่คือบริการของรัฐ ซึ่งเป็นทางเลือกสุดท้ายเมื่อประเมินว่าอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นอยู่ในระดับค่อนข้างเป็นปัญหารุนแรง ไม่สามารถช่วยตนเองได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

1. กรมแรงงาน. (2534) สถิติแรงงาน 2535. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย
2. เกื้อ วงศ์บุญสิน และคณะ. (2539). ปัญหาสังคมและสาธารณสุขของคนงานก่อสร้างในเขตเทศบาลแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี : ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. วิพรรณ ประจวบเหมาะ รุฬิไพไล และคณะ (2538). ปัญหาสังคม และสาธารณสุขของคนงานก่อสร้างในเขตกรุงเทพมหานคร : การศึกษาเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. วีระศักดิ์ จงสูวิวัฒน์วงศ์. (2539). การศึกษาปัญหาสังคมและสาธารณสุขของคนงานก่อสร้าง พ.ศ. 2537 - 2538. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
5. อรุณ จีรวัดมนักุล และคณะ. (2538). ปัญหาสังคม และสาธารณสุขของคนงานก่อสร้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
6. อัณชลี สิงหนตตร - ฤนัท และณัฐยา ศักดิ์สูง. (2539). วิถีชีวิต และวิถีสุขภาพของคนงานก่อสร้างในภาคเหนือ. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

จัดพิมพ์โดย : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข บรรณาธิการ : น.พ.ชูชัย ศุภวงศ์ ผู้ช่วยบรรณาธิการ : นางสาวจิตลธิ ธนภัทร
อาคาร 3 ชั้น 5 ตึกกรมสุขภาพจิต ถ.ติวานนท์ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000